

Der bør være tale om et rapporteringssystem, der er baseret på disse forskellige punkter og involverer etik-officer, etisk komité og ledelsen. 13. Der bør være formuleret specielle strategier for implementering af virksomhedens værdiprogram, der dog følger virksomhedens specifikke kontekst og således kan være mere eller mindre retsbaseret, værdibaseret eller dydsbaseret alt efter virksomhedens historie.

Dømmekraft og etisk formuleringskompetence

Det er dog vigtigt, at vi, i en teori om organisatorisk integritet og værdibaseret ledelse, ikke glemmer betydningen af lederens evne til at have en etisk formuleringskompetence, en dømmekraft og en evne til at handle etisk. I perspektivet af overvindelsen af modsætningen mellem The Moral Manager og The Moral Market kan man sige, at disse faktorer bliver tæt forbundet med en teori om organisationen og om virksomhedens forhold til omverdenen. Det drejer sig også om at præcisere forholdet mellem etik og ret i relation til lederens dømmekraft. Her forsøger Lynn Sharp Paine at udforme en teori om værdibaseret ledelse, der bryder med en såkaldt »Legal Compliance Approach« (i »Law, Ethics and Managerial Judgment«, 1994).

Paine hævder, at en etik-tilgang til ledelse er bedre end den retslige metode, fordi den fokuserer på menneskets eksistentielle velfærd, ansvar og moralske dyder. Det gælder om at argumentere mod forestillingen om, at alt er etisk blot det er legalt. Men samtidig er den juridisk orienterede etiker klar over juraens nødvendighed for etikken (Paine, 1994). Det er ikke sådan, at ret og moral er totalt adskilt, eftersom juraen udtrykker et forsøg på at universalisere og institutionalisere vigtige etiske principper. Juraen kan imidlertid ikke indfange alle de etiske aspekter, og det er stadig etikken opgave at medvirke til at sikre lederens rettigheder og ansvar. Retssystemet er et effektivt system til at opretholde visse eti-

ske normer, men det forbliver et subsystem med bestemte grænser (Paine, 1994, s. 167). I denne sammenhæng kan den europæiske frivillighedstilgang være en fordel frem for en bureaukratisk styring af etikken i virksomheden, der altid er dømt til at fejle. Det er i denne sammenhæng, at etikken kommer ind som nødvendig baggrund for forståelse og fortolkning af loven. Det betyder, at selvom etikken institutionaliseres retsligt i et etikprogram, kan vi ikke komme udenom nødvendigheden af lederens etiske formuleringskompetence og dømmekraft.

Opøvelse i etisk dømmekraft i forbindelse med ledelsesbeslutninger kan på denne baggrund involvere følgende spørgsmål, som man med refleksiv eftertanke stiller sig selv før man udfører en handling: 1. Er handlingen legal? 2. Er der i orden ud fra forretningsmæssige og professionsetiske standarder? 3. Hvilke værdier står på spil? 4. Hvilke typer af alternativer står til rådighed for beslutninger og hvad er deres konsekvenser? 5. Ville andre kunne udføre den samme handling i mit sted? 6. Kan jeg forklare min handling til min hustru eller til mit barn? 7. Ville jeg kunne være glad for at se resultatet af min beslutning på avisens forside? 8. Hvorledes bidrager handlingen til samfundets sociale ansvar?

Dømmekraften er altså stadig nødvendig, selvom *The Federal Sentencing Guidelines for Organizations* er udtryk for en legalisering af etikken og ikke mindre påkrævet, hvis ansvaret skal som i *Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, Green Paper* skal opfattes som et frivilligt initiativ. En forståelse af dømmekraft og formuleringskompetence baseret på organisatorisk integritet kan siges at formidle mellem etik og ret uden at reducere eller at opløse den ene disciplin i forhold til den anden. Ledelsesbeslutningen er baseret på en opøvet evne til at forstå den komplekse sammenhæng mellem personlig og organisato-

risk integritet og inddrage alle virksomhedens interessenter i den etiske beslutningsproces.

Virksomhedsetikkens udvikling af begreberne legitimation, ansvar og tillid kan således sammenfattes i begrebet om »organisatio- nens integritet«, der tilskrives virksomheden som et retssubjekt med rettigheder og pligter. Dette begreb understreger organisationskul- turens betydning og kan således siges at være baseret på den institutionelle definition af fællesskabet. Etik-diskussion og debatten om virksomhedens sociale ansvar flyttes fra det enkelte individ henimod formuleringen af en fælles platform for formuleringen af den personlige og fælles integritet. Teorien om den institutionelle integritet kan siges at være ba- seret på ovenstående opfattelser af legitimitet og tillid som forudsætninger for det vellyk- kede sociale ansvar og virksomhedens gode statsborgerskab (*Good Corporate Citizen- ship*).

Litteratur

- Boatright, John R.: »Business Ethics and the Nature of the Firm«, *American Business Law Journal*, Volume 34/2, Winter 1996.
- Bloom, Helen, Calori, Roland, De Woot, Philippe: Euromanagement. *A New Style for the Global Market. Insights from Europe's Business Leaders*, The European Round Table for Industrialist and Groupe ESC Lyon, Kogan Page Limited, London 1994
- Boatright, John R.: »Does Business Ethics rest on a Mistake«, Presidential Address to the Society for Business Ethics, 1998, Printed in *Business Ethics Quarterly*, 1999.
- Driscoll, Dawn-Marie & Michael W. Hoffmann: *Ethics Matters. How to Implement Values-Driven Management*, Boston 2000.
- Elkington, John: *Cannibals with Forks, the Triple Bottom Line of 21st Century Business*, Capstone, Oxford 1997, 1999.
- Enderle, Georges (ed.): *International Business Ethics*, Notre Dame 1998.
- Encyclopedia of Business Ethics*, Oxford 1997.
- European Commission. Directorate-General for Employment and Social Affairs, Industrial Relations and Industrial Change, Unit EMPL/D.1: *Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*, Green Paper, July, 2001, Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg, 2001
- Federal Sentencing Guidelines for Organizations*, Washington 1991.
- Fukuyama, Francis: *Trust, The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, London 1995.
- Ozar, Dave: »An Idea to Take Away: On the Federal Sentencing Guidelines for Organizations«, Unpublished, Chicago 1999.
- Paine, Lynn Sharp: »Managing for Organizational Integrity«, *Harvard Business Review*, Harvard, Boston 1994.
- Paine, Lynn Sharp: »Law, Ethics and Managerial Judgment«, *The Journal of Legal Studies Education*, Volume 12 Number 2, 1994.
- Paine, Lynn Sharp: *Cases in Leadership, Ethics, and Organizational Integrity, A Strategic Perspective*, Boston 1996.
- Paine, Lynn Sharp: »Moral Thinking in Management, An Essential Capability«, *Business Ethics Quarterly*, Volume 6, Issue 4. Reprinted by Harvard Business School, Boston 1996..
- Rafalko, Robert J.: »Remaking the Corporation: The 1991 U.S. Sentencing Guidelines«, *Journal of Business Ethics* 13: 625-636, 1994.
- Ulrich, Peter: *Integrative Wirtschaftsethik*, Haupt, Bern 1998.

Anmeldelser

Gunnar Viby Mogensen:

»Skattesnyderiets historie. Udviklingen i underdeklarationen i Danmark i 1900-tallet«.

Doktordisputats. ISBN 87-7838-792-2. Syddansk Universitetsforlag. 659 sider. Illustreret. Indbundet 350 kr.

Det er et stykke pionerarbejde, der her præsenteres for interesserede læsere. Og interesserede burde vi faktisk være allesammen, alle vi skatteborgere i Danmark. Det drejer sig nemlig kort sagt om, hvormange der med hvor meget unddrager sig forpligtelsen til økonomisk at bidrage til opretholdelsen af fællesskabet med dets rammer fra forsvar og politi over veje og kloakanlæg til uddannelsesanstalter og sociale sikkerhedsnet.

Det er et myte- og minefyldt farvand, Gunnar Viby Mogensen bevæger sig ud i, men han har forberedt sig i årevis ved bl.a. som leder af Rockwool Fondens forskningsenhed at have beskæftiget sig med et sideløbende fænomen: Det sorte arbejde – undersøgelser, der har kastet lys i mørket.

Det gør dette kæmpeværk også, altså kaster lys over en side af samfundslivet, som på mange måder hidtil har været indsvøbt i hvert fald i tågen.

Med skattesnyderi og dets søsterfænomen sort arbejde er det som med smugleri. Det betragtes ikke af alle som en entydig forbrydelse som vold, røveri eller indbrud. Man kan ikke forestille sig voldsmanden som centrum i en debat i herreværelset efter en god middag i de bedre kredse, men emnet ved sådanne lejligheder kan så udmærket være skattefiduser, og der er lidt heltestatus ved dem, der er sluppet igennem det foregående års slutopgør, selv om de har balanceret på kanten af loven.

Forklaringen på disse handlinger er ofte, at de pågældende så sandelig synes, de betaler nok til

»skattefar«, selvom den sidste indtægtskrone ikke lige blev talt med på selvangivelsen, og sandt er det, at det danske skattetryk er steget og steget igennem 1900-tallet.

Men det er ifl. doktordisputatsen fejlagtigt at tro, at det specielt er »de højere lag«, som snyder. Lovbruddet er gennem det meste af den periode, han gennemgår, faktisk stærkt faldende op gennem indkomstgrupperne.

Indtil 1903 var de vigtigste danske skatter hartkornsskat, der pålignedes i forhold til jordens kvalitet, og det var meget naturligt i et bondesamfund. En af de reformer, som Venstre-flertallet kæmpede for op til århundredskiftet, var en flytning over til en beskatning af det, borgerne faktisk tjente, og muligheden herfor kom med systemskiftet i 1901.

Den form for beskatning hører sammen med et samfund af lønmodtagere – det, Danmark udviklede sig til. Et menneske, der regelmæssigt modtager et fast pengebeløb for sit arbejde, er unægtelig nemmere at kontrollere end en selvstændig næringsdrivende, som dele af fortidens naturalieøkonomi stadig klæber ved.

Gunnar Viby Mogensen vurderer da også, at underdeklarationen – snyderiets eufemistiske betegnelse – i de første år efter 1903 lå omkring 26-30 pct. af de reelle indkomster. Omfanget formindskedes med en halv snes procent frem til trediverne, men fra halvtredserne gik det rigtig stærkt, så snyderiet omkring 1980 lå på ca 5 pct., og man må formode, at der ligger det fortsat.

Bortset fra en periode i tredivernes kriseperiode, hvor der skete en kortvarig stigning, har samfundet altså med stærke skridt nærmet sig det punkt, hvor borgerne betaler den skat, stat, amt, kommune og kirke pålægger dem i forhold til, hvad de tjener.

Forklaringen på den utvikling ligger bestemt ikke i, at skatteborgerne er sluppet billigere. Tvertimod. Skattetrykket er steget fra omkring 4 pct. i 1905 til godt 43 pct. i 1989. Der må være andre forklaringer. En af dem er skattevæsenets forbedrede teknik til at afsløre sandheden og hele sandheden, men Viby Mogensen har også nogle gisninger om årsagen. Han mener, at de danske skatteborgere simpelthen har vænnet sig til, at der tolkes så kraftigt i indtægten, og at de har følt, at de fik stadig mere velfærd for pengene. Det var en synlig udvikling fra trediveerne og fremefter.

Vi strejfer her både svagheden og styrken i doktordisputatsen. Meget kan læses i sammenligninger mellem nationalindkomsten og skattebetalingen, i skatteinstansernes papirer i Rigsarkivet og i Århus skatteforvaltnings arkiv, som forfatteren har brugt som case-studie. Men tilbage bliver noget, som papirene og tallene ikke kan fortælle.

De må fortolkes af fagmanden, og læseren må sætte sin lid til hans indsigt og viden. I dette tilfælde er der dog ingen grund til at sætte spørgsmålstegn ved nogen af delene. Ingen har i samme omfang som Viby Mogensen sat sig ind i denne specielle og til tider konfuse side af det danske samfundsliv. Man kan godt undre sig over, at det ikke er sket før, for fællesskabets retfærdige/uretfærdige opkrævning af midler hos den enkelte til opretholdelse af dette fællesskab er dog en essentiel side af dette fællesskab.

Gunnar Viby Mogensen kan her, da han går af som forskningsleder, med ære sætte doktorringen på sin finger.

Carl Otto Brix,
journalist, cand. mag.

Bent Jensen

Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede
Gyldendal København 2002, 523 sider.

Mens mange danske forskere av sit lands 1900-talshistorie viet seg enten besettelsestiden, økonomiske historie eller arbeiderbevegelsen, valde Bent Jensen en for danske (og ærlig talt rikssvenske) historiker mindre vanlig sfære – den interna-

tionale eller utenrikspolitiske historie. Her inntok han etter uforglemmelige Mary Daus fortidlige død etter hvert en ledende stilling innen dansk-sovjetiske relasjoners historie¹. Hans artikler og Bornholm-boken har vært trykt i Rusland. Bent Jensen har sine meningers mot, aldri er hans skrivelser kjedelige, og han torde virke som et vekkeur eller selv en kuppelstein kastet i sit lands massmediale ankedam. Allermest er Odenseprofessor en innesluttet stuelærd.

I det anmeldte verk fremstilles Ruslands 1900-tallshistorie som en tragedie, som »kulminationen på et civilisationssammenbrudd« (s.14), Sovjetunionen som »et dybt unaturligt samfund« (s.9). For å så fullt som mulig vinne læserens hjerte og hjernen gjentar Jensen sine teser eller beskyllninger nesten på hver side og klarlegger dem gjennom et rikt og ofte ferskt bildmateriel: tallrike fotografier av de innsatte og oftest skytte. Bent Jensens hovedfortjenst har vært å presentere regimens vel kjente kriminelle handlinger i årene 1918-1952 uttrykksfullt, anskuelig, lettilgjengelig og likevel systematisk. Gulag og glemsel er tykk som en syntetisk oversigtsverk og tilgjengelig som en lærebok. Nettopp takk være sin populære beskaftenhet oppfyller boken en tomrom ikke bare i den nordiske, men også i verdenslitteraturen om sit emne. Klassiker i denne sfære – russeren Solsjenit-syns Öyrike Gulag, hans yngre lantsmenns, forfatteren Radzinskijs Stalin og den kollektive franske Kommunismens svarte bok – forutsetter hos læseren minst en studenteksamen og er en læsning for de intellektuelle. Særskilt det nordiske bokmarkedet er blottet for solide populære bøkker om kommunismens forbrytelsehistorie. Selv i Rusland, trots en overflod av ulikartet litteratur i samme emne², demper meget talrike kursbøkker i fedrelandets 1900-tallshistorie des kriminelle side. Derfor slår det russiske s.k. Memorialsamfundet fast i sin erklæring til Stalins 50-årsige dødsdag (den 5 mars i år), at en rett forståelse av russiske historiens tragiske lærdommer forblir den viktigste oppgave.³

Fremstillingen i boken er viet (si titeln) både »Gulag« (et samlebegrep på sovjetiske fengelser og KZ-lejrer – Gulag som departement eksisterte kun i 1934-1956), des forhistorie og historie (kap.2-9) og des glemsel i vest, »Vestens hukommelsestab« (kap.10-11), hvor Bent Jensen lar sin vrede gå ut

på de suksessive fortielse- og glemselstadier fremst hos den danske og anglosaksiske opinionen. Innledningen deklarerer verkets patos – des allerede fremhevet beskyldningsmotiv, hvilket ledsager hele fremstilling. I kapitel 1 diskuteres ofrenes (noe deflaterte) tal med tiltrekking av de nyeste, særskilt russiske, kilder og studier. Kapittel 12 sammenlikner bolsjevismen med national-socialismen, mens kap.13 sammenfatter hele verket.

Desverre motsvarer ikke forklaringen av den russiske tregedie verkets imponerende deskriptive hoveddel. Jensen vakler mellom en verdslig og en religiøs fortolkning av det som hade skjedd i Sovjet 1918 – 1953. Vi skal la i fred Bent Jensens satanokratiske forklaring, »opfattelse af, at det var djævelen, der var på spil« (s.448). Hans sekulære forklaring gepflastert. Ved en mer inngående læsning oppdager man hos Bent Jensen en dype-re, skjönt hverken ny eller originell: »Bolsjeviker-nes verdens- og samfundsoppfattelse ("ideologi") var utgangspunktet for alle de rædsler der fulgte« (s.14). Bent Jensen følger alltså i sin forklaring de kjente sovjetrussiske eksilhistorikere Geller og Nekrich (deres velkjente kursbok i sovjet-historien *Utopia in power*, 1982), fore dette sovjetiske partifunksjonær, Gorbatsjovs høyre hand Aleksander Jakovlev, som på sine gamle dager har blitt fra Saul til Paul ("bolsjevismen som seklets kreftsvulst"⁴) og særskilt den kjente amerikanske sovjetolog og politiker Richard Pipes, hvilken han gjerne og ærbødigst siterer (selve mottoet – »Til ofrene« – er lånet hos Pipes). Åpenbart rekker den ideologiske forklaring ikke til: trots et ideologisk slektskap unngikk østeuropeiske kommuniststater borgarkrig, Stalins »store terror« forble unik, kollektiviseringen av lantbruket i Ungern eller Østtyskland liknet ikke den sovjetiske, mens Polen og Jugoslaven fasthöll ved private bondebruket.

Siden sine første publikasjoner tiltrakk Bent Jensen de danske samtidsvitner om den russiske revolusjon. Ved siden av den avdöde Kai Moltke har forf fremhevet danske diplomatins mindre kjente alarmslående for en fullgod vepnet intervensjon av vestmaktene i Rusland. Bent Jensen trakk videre opp de danske samtidiges verdifulle vitnesbyrd om bolsjevikerens illgjerninger medregnet mindre kjente utrykte brev. Dog syns hans mangårige litterære kampanje mot sine sovjetven-

lige landsmenn (begynt med hans kommenterte materialsamling »Stalinismens fascination og danske intellektuelle«, 1984) ofte et slag under beltestedet. Hvem skulle 30-tallets danske, svenske og de övrige vesteuropeiske vensterintellektuelle satse på foruten Stalins Sovjet og den Röde armé, stilt overfor Hitlertysklands åpne og ustraffete aggresjonsakter og vestmaktenes appeasement politikk? Inför en forbryter til fiende var man tvungen å avse fra sin sannsynlige redningsmanns synder. Den vesteuropeiske venstre foregrep anglosaksiske allierte: uten uncle Joe myte hade selve anti-hitlerkoalisjonen vært umulig.

Som sagt er Bent Jensen sterk engagert i sit emne, og dette er i och for seg normalt. Verre er at hatet gjør ham snart lettrogen og snart glemsk. I 1920 levde regimens förstemænd neppe i overflod: svenske besökernes hukommelser om f.eks. middag hos Zinovjev i Petrograd vitner deremot, og de svenske kommunistledare sente ved leilighet mat til sine russiske venner inkl. Lenins familj. Derom vitner postkvitteringer og russernes takkebrev i »hjemmebolsjeviken« Fredrik Ströms arkiv⁵. Bent Jensen syns å ha glemt, at bolsjeviker-nes »helt ny verdslig kalender« var hverken ny eller verdslig, men den tradisjonelle vestlige s.k. gregorianske kristlige kalender (s.156). Etter at ha rett fordömt bolsjevikerne for å ha förbudt valget av en ny patriark i 1925, glemmer han å sige om patriarkens nyval i 1943. Han irrer i nomenklatur-systemets vesen – slett ikke »at alle viktige poster i samfundet blev besatt med partifolk« (s.144), men at et visst sett av høyere poster blev besatt ifölge den överste partiinstansens beslutning.

Ugrunnet bebyrder Bent Jensen (etter en mindre kjent konsthistoriker) Stalin med ...den russiske intellektuelle avantgardes streven til »den totale ödeläggelse av det gamle« (s.422): f.eks. viser den gamle Stalins bokbestillinger i Leninbiblioteket (Moskva), at denne lånet nettopp og helst tsar-tidens utgaver. Etter å ha lest i Izvestija artikkeln om drunkning i Barentshavet 1945 av sovjetkvinder hvilke hadde betjent en alliert klubb i Murmansk under krigen, innsat forf. bolsjevikerens hårresende ilgjerning i boken (s.241). Izvestija-journalisten bet uten videre på legenden, som snart ble avkreftet i murmnaske aviser. Ikke heller er det siste ordet sagt i Stalins siste »etnisk udrensning« – den jödiske, hvilken avslutter Bent

Jensens anklagelseverk (s.449). Diktators eventuelle retrett fra projektet i sine siste uker står under debatt i Rusland (se den russiske Videnskapssakademins forhandlinger Istoritsjeskie Zapiski 5(123) for 2002 og tidsskriften for russisk historie Otetsjestvennaja Istorija 1/2003). Forresten, har leseren merkt mengden av tyske navn og fornavn blant dagens russiske rangpersoner? Disse f.d. ruslandstyskere stammer fra deporterte familjer!

Renset fra åpenbare feil, »danske« avregninger og gjentakelser, forsynt med et vennligt forord, fortjener boken å bli oversatt i alle fall til de øvrige nordiske språk.

Aleksander Kann, professor
Historiska Institutionen
Uppsala Universitet.

Noter

1. Bent Jensen, Danmark og det russiske spørsmål 1917-1924, Aarhus 1979; idem, Den lange befrielse. Bornholm besat og befriet 1945-1946, Odense 1996; idem, Björnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965, Odense, 1999.
2. Jmf. likevel den svenske samling: Ann-Mai Köll, Aleksander Kan, Thomas Hart, Research on Communist Regimes. A Short Survey, Stockholm 2001.
3. <http://www.regions.ru/prinarticle/news/id/1017560.html>
4. Si særskilt Yakovlevs forord til den russiske utgave (1999) av Kommunismens svarte bok.
5. Så sterk er Jensens hat til Lenin, at des bild som sidsyng tryktes to ganger – et sjeldent fall (ss.135, 146). Kvinden på bilden s.146 er Lenins syster (Marie?), ei hans vel kjente kone.

Hans Mouritzen (red.):

Er vi så forbeholdne? Danmark over for globaliseringen, EU og det nære.

Århus: Aarhus Universitetsforlag. 2003, 296 sider.

Emnet for denne bog er danskernes og den offisielle danske politiks ambivalente forhold til den internationale og spesielt den europæiske utvikling inden for EU. Den er redigeret af Hans Mouritzen

fra DUPI/IIS, som selv har skrevet en stor del af bogen sammen med en række medforfattere, som mestendels også har eller har haft en tilknytning til sektorforskningsmiljøet omkring DUPI.

Fremstillingen falder i fire dele. Udgangspunktet er en omfattende diskussion af globaliseringsbegrebet, hvor Mouritzen presenterer en sontring mellom forskjellige aspekter af det (øget mobilitet for varer, tjenesteydelser og mennesker, force majeure på f.eks. forureningsområdet, kommunikation, sikkerhedspolitisk eksponering samt endelig grænseoverskridende forhandlingsnettverk). Med utgangspunkt heri viser han, hvordan utviklingen stiller de nationale regeringer over for problemer, som de må forholde sig til. I den sammenheng sondrer han mellom en strategi, der satser på en høy grad af centraliseret koordinasjon, og en strategi, som legger større vekt på at tage de utfordringer offensivt op, som følger med utviklingen. Det leder frem til bogens teser. De er grundlæggende, at Danmark gennem adskillige årtier har valgt en strategi, der med dens satsning på kontrol og koordinasjon har vendt ryggen til utviklingen. Forklaringen er, som det kommer til uttrykk i en anden tese, at »Danmark som stat har, presset af det historisk afleirede normsystem i befolkningen, overvejende valgt en defensiv strategi over for transnasjonalisering.«

Bogens næste del består af fire kapitler. De beskæftiger sig med hver deres aspekt af utviklingen, nemlig det økonomiske (Karsten Skjalm), europæiseringen (Anders Esmark), den regionale utvikling omkring grænserne til Sverige og Tyskland (Mouritzen og Kajsa Petterson), samt endelig en caseanalyse, som kobler de forskjellige aspekter af utviklingen sammen med den danske politikk (Mouritzen, Petterson, Skjalm og David Zepernick). Der er i alle tilfælde tale om innsigtsfulde analyser, og de rejser adskillige gode problemer: Er det f.eks. så sikkert, at den fælles handelspolitikk, hvor Kommissionen i f.eks. WTO repræsenterer medlemslandene, styrker den danske posisjon (Skjalm)? Og er den forholdsvis sterke koordinasjon i regering og folketing nødvendigvis en kilde til styrke for en aktiv dansk EU-politikk (Esmark)?

Gennemgående er det samtidig veldokumenterede og gjennomtænkte bidrag, men selvfølgelig er der

ting, som kan diskuteres. Analysen af europæiseringen er således ikke uden en vis bias, som begunstiger synspunkter, der var fremtrædende i de daværende Erhvervsministeriet og Miljø- og Energiministeriet, og som lægger afstand til især Udenrigsministeriet.

Det store kapitel 6 om de danske strategier over for transnationaliseringen er skrevet af Mouritzen selv, og det udgør bogens tredje del. Samtidig indeholder det bogens egentlige budskab. Enig eller ikke enig er det et spændende bidrag til forståelse og perspektivering af den danske politik i først og fremmest en EU-sammenhæng. Grundtonen er veloplagt og kritisk, men også elitær. Her skriver en mand, som i modsætning til sine landsmænd, har set det europæiske lys, og som gang på gang græmmes, når han sammenligner med det anderledes vidsyn, som præger andre EU-lande. Det er synspunkter, som han kun finder støtte til hos de 31 medlemmer af den politiske og administrative elite, som han har interviewet. De er anonyme, men hvorfor kan være svært at forstå, for adskillige udsagn gør deres ophavsmænd let genkendelige.

Grundbudskabet rummer utvivlsomt en del sandhed. For det første er det svært at benægte, at dansk EU-politik er stødt på den ene hurdle efter den anden, hvor »EU er trådt i »tyskens« sted,« som det hedder i det følgende kapitel. For det andet er det lige så sandt, at Dansk Folkepartis politiske succes har skabt nye politiske vilkår, når det gælder om at håndtere forholdet til det internationale og det fremmede. For det tredje er det også korrekt, at udviklingen i EU har stillet de nationale institutioner på en prøve, som det er problematisk at erklære for overstået.

Men analysen lægger også op til modsigelse, ja, masser af modsigelse. I hans iver efter at erklære sine landsmænd for bonderøve på et videnskabeligt grundlag, hopper kæden gentagne gange af. For det første overser han, at de udfordringer, som møder EU i Danmark, fordi man har valgt at lade vælgerne tage stilling i alle sager, som vedrører ændringer af traktaterne, er latente overalt i EU's medlemslande. At det blev de danske og ikke (også) de franske vælgere, der nedstemte Maastricht-traktaten, var som bekendt ret tilfældigt. Der mangler her et præcist komparativt perspektiv.

Det gør der for det andet også, når Mouritzen med henvisning til stramningerne af udlændingepolitikken sætter Danmark i den internationale gabelstok med henvisning til mediedækningen og ofringen af Per Stig Møller i et program på BBC. For det tredje er det en gennemgående svaghed ved den kritiske analyse, at den i så ringe omfang interesserer sig for EU som reguleringsmyndighed. Det er punkt 1 her EU's praktiske betydning ligger. Punkt 2 er det et område, hvor Danmark spiller aktivt med og ofte i forreste linje. Punkt 3 er det helt forbigået Mouritzens opmærksomhed, i hvor høj grad der her hersker en bred, til tider næsten enstemmig tilslutning til det europæiske projekt. Politisk og administrativ praksis har her gennem mange år gjort EU-politik til dansk indenrigspolitik, akkurat som Mouritzen ønsker det.

Bogens fjerde del er konklusionen. Her vover Mouritzen pelsen og kommer med sine forslag til, hvad man kan gøre bedre. Det er al ære værd, men kapitlet falder desværre fra hinanden. En ret udførlig – og kvalificeret – diskussion af, hvordan man i højere grad kunne inddrage Folketingets stående udvalg i den danske del af den EU-politiske beslutningsproces, bliver ikke matchet af de andre og ganske vage dele af kapitlet. Samtidig savner forfatteren ganske blik for den betydning, som Europa-Parlamentet med tiden har fået i beslutningsprocessen.

Bogen fremtræder som helhed som et spændende, men som klagen til UVVU fra Dansk Folkepartis monotone præsteduo viser, også et kontroversielt bidrag til forståelse og debat af vores forhold til EU og en større verden i forandring. Det er skrevet af politologer med en stor viden, men gennemgående også med et noget overordnet billede af EU. Samtidig har de (det gælder nok især redaktøren) i deres iver efter at vise de historisk-politiske og folkelige bindinger på dansk politik meget lidt blik for, at det er demokratiske grundvilkår. Her kommer deres noget overordnede perspektiv til kort, for de erkender intetsteds, i hvilket omfang de øvrige EU-lande politisk slæber på fødderne, når dette eller hint direktiv omsider er vedtaget og skal omsættes til national ret og administreres af systemer, der kan være endog meget træge og meget bundne.

Men at bogen på denne måde vækker til modsigelse og debat fratager altså ikke redaktøren og hans medforfattere noget. De har gjort et stort og solidt arbejde, og de har i modsætning til mange fagfæller vovet det ene øje. Det skal de ikke sættes i gabestokken for, og de to selvgode præster har med deres indbringelse af bogen for UVVU meget effektivt demonstreret, at forfatterne har fat i en hel del råddenskab.

Professor Jørgen Grønnegård Christensen
Institut for Statskundskab
AarhusUniversitet

Eva Sørensen

»Politikerne og netværksdemokratiet. Fra suveræn politiker til metaguvernør«, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København, 2002, 312 sider, kr. 390,00.

Bogen er et resultat af en forskningsbevilling fra Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Den er opdelt i 11 kapitler, de første tre beskriver »traditionelle forestillinger om demokratisk samfundsstyring« og de følgende tre udviklingen i »styringstænkningen« i Danmark fra 1980'erne til i dag. I kapitlerne 7 og 8 analyseres resultater af interviews med kommunal- og folketingspolitikere om politikerroller. I kapitel 9 fortsætter analysen; en række idealtypiske politikerroller præsenteres ud fra de gennemførte interviews. I kapitel 10 foretages en evaluering på grundlag af analyserne. Det påstås på den baggrund, at en ny demokratiforestilling med dertilhørende politikerroller er under udvikling.

Bogen omhandler et centralt emne i samfundsdebatten, ligesom den præsenterer og diskuterer nogle af de mest udfordrende og lovende teorier inden for den politiske videnskab. Eva Sørensen har gennem flere publikationer placeret sig centralt i den danske forskning om politiske netværksdannelser. Med netværk forstår hun, »De selvregulerende enheder (som), holdes sammen af gensidig afhængighed og en vis grad af tillid mellem netværksaktørerne (...)« (s. 54) og er dermed i god tråd med det meste af den forskning, der i dag samler sig under fællesbetegnelsen governance. Den danske forskning om netværk er mere end 20 år gammel, og Eva Sørensens bog vi-

ser, hvor langt denne forskning er nået i skabelse af empirisk indsigt, men også hvor store metodiske og begrebsmæssige problemer den ikke – indtil nu – har evnet at løse. Er bogen en dødserklæring over et forfejlet forskningstema, eller springbræt til en egentlig forskning i netværk eller governance?

Bogen bygger på den alment accepterede påstand, at den statslige styring er blevet udvidet med nye styringsformer via netværk og marked. Den indrømmer dog ikke – andet end sporadisk – andre markedslignende styringsformer, f.eks. deregulering, privatisering eller fristilling; ej heller forholder den sig til hvilke udviklinger, der er sket i den »klassiske« styring baseret på organisatorisk hierarki og formel regelanvendelse. Af samme grund anbringer bogen sig uden for den omfattende litteratur, hvori udviklingen i de alternative styringsformer hierarki, marked og netværk sammenlignes. I stedet omhandler bogen ensidigt netværksdannelser. På den måde har bogen fra dens udgangsposition indbygget en teoretisk svaghed. Den fremhæver netværksstyring, men gør det ikke relativt til andre styreform, hvorfor den ikke kan udsige noget om udviklingen i samfundsstyringen som sådan, ej heller kan identificere hvad der i dag kendetegner dansk samfundsstyring ved sammenligning med andre lande, endsige påvise hvorvidt hierarki, netværk og marked indgår i et blandingsforhold, der til sammen udgør en særlig (national?) styreform. Netop sådanne komparationer af alternative styreform, mellem lande, på tværs af sektor, over tid er i dag den mest diskuteret internationalt set. Især fordi den forholder sig til, hvordan f.eks. vesteuropæiske lande fra 1980'erne har valgt at udvikle forskellige former for samfundsstyring med betydelige konsekvenser for deres efterfølgende vækst, velfærd og demokratiske legitimitet. På den måde er bogen desværre endnu et eksempel på en udbredt dansk svaghed – den tematiske ensidighed, der mere synes begrundet i personlige (?) holdninger hos den enkelte forsker (for eller imod markedsregulering, f.eks., for eller imod netværksanalyser, f.eks.) frem for en genuin forskningsinteresse i hvorfor, hvorledes og med hvilke konsekvenser, der sker forandringer i samfundets styringsteknologier.

I stedet for sådanne sammenligninger tilføjer Eva Sørensen sin oprindelige påstand den følgeslut-

ning, at udviklingen i styringsformer rejser udfordringer for den repræsentative styreform. Påstanden er dog ikke fremhævet i det analytiske design. Det samme gælder to af bogens andre og vigtige påstande: at der er en sammenhæng (kausal?) mellem hvilke forestillinger om styring, der udvikles og hvorledes styringen organiseres og implementeres; og at der er en sammenhæng (kausal?) mellem styringens organisering og de roller politikerne kan indtage i den sammenhæng. Alle tre påstande kan selvsagt forsvares. Det er måske også muligt at argumentere for, at der (hypotetisk set) kan strække sig en kausalkæde fra forestillinger om styring til hvilke roller politikerne faktisk har til rådighed og at det herfra er muligt at vurdere konsekvenserne heraf på den repræsentative styreform. Det ville dog have styrket bogens teoretiske forehavende, hvis det analytiske design var blevet lagt tilrette efter at sandsynliggøre påstandene og at den udstrakte kausalkæde fra forestillinger, over organisering til konsekvenser for demokratisk legitimitet var blevet præsenteret som analytisk problemstilling.

Bogens første kapitler om demokratiets idehistorie og udviklingen i styringstænkningen i Danmark er velskrevne, men har mest karakter af lærebogstekst. De er anvendelige i undervisningen på gymnasium såvel som første år på universitetet. Ingen af kapitlerne indeholder nogen stringent metodisk tilgang til studiet af forestillinger eller til studiet af historisk udvikling. Selvom forfatteren allerede side 1 deklarerer »Dette er en bog om forestillinger«, så kommer det ikke til at fremgå, hvad forestillinger er for en genstand, hvordan genstanden kan/skal studeres, endsige hvad der skal til for at det kan konkluderes, at der sker en udvikling i forestillinger og at sådanne derfor har en historie. Det nærmeste forfatteren kommer til metodeovervejelser er udsagn som: »Man kan ikke desto mindre læse mellem linierne« (s. 34). Forfatteren overvejer derfor heller ikke, hvilke problemer det giver, at hun i afsnittet om demokratiske forestillinger anvender sekundære teoretiske kilder, mens hun i afsnittet om styringstænkning blander primære og sekundære kilder fra offentlige myndigheder og i kapitlerne om politikerens rolleopfattelser anvender interviews (altså subjektive vurderende udsagn). Ej heller falder hun over den åbenlyse logiske brist, der findes i hendes tilgang til studiet af forestillin-

ger, når hun definerer forestillinger »(...) som mennesker er bærere af, uden at de nødvendigvis selv er klar over det, idet de (forestillingerne, OKP) som oftest er ureflekterede og ubevidste« (s. 117), mens hun uden at knytte lægger udsagn (dvs. bevidste og udsagte ytringer) i de forskellige kilder til grund for identifikation af forestillinger.

Bogen er på den baggrund analytisk og metodisk svag på flere punkter. Men udbygger den eksisterende viden om netværk og er således endnu et bidrag til påvisning af, at netværk udgør en vigtig institution blandt andre og at netværksdannelse kan betragtes som en styringsteknologi. Men selv om der efterhånden eksisterer en vis empirisk viden om netværk, er det påfaldende, hvor lidt vi stadig ved om, hvordan at studere netværk, hvorfor de opstår og med hvilke konsekvenser. Denne bogs største svaghed deler den således med andre netværksstudier. Netværk defineres ganske abstrakt (se ovenfor), efterfølgende finder der ikke en operationalisering sted, af samme grund hersker der stor usikkerhed om, hvorfor bestemte samspilsmønstre udråbes til netværk; hvordan netværk adskilles fra andre styreform (hierarki eller marked); og hvad der adskiller forskellige typer af netværk fra hinanden. For eksempel udråbes korporative deltagelsesformer her til forhandlingsnetværk, ligesom flere af de samspilsmønstre, der peges ud til at være netværk udspringer af ramme- eller fuldmagtslovgivning og derfor ikke (i hvert fald ikke udelukkende!) kan være selv-regulerende som det ellers fremgår af definitionen, at de bør være. Endelig peges der på en uhyggelig mængde af netværkstyper (styringsnetværk, forhandlingsnetværk, socio-politiske netværk, uformelle netværk, etc.) uden at disse kategoriseres og en typologi dannes.

Bogen efterlader derfor usikkerhed omkring validiteten af dens konklusioner. Hvilket måske især slår igennem i påstanden om at netværksstyring fører til dannelse af en ny politikerrolle – metagovernøren. Endnu engang er der tale om en spændende påstand, og endnu engang virker den sandsynlig. Men den baserer sig på den ikke-diskuterede forudsætning, at politiske institutioner kan styre og har noget at styre, når den politiske autoritet uddelegeres til en flerhed af (helt eller delvist!) selv-regulerende netværk. Er det givet? Er

det muligt at forestille sig, at delegationen fører til, at netværk selv fører politik uden politisk kontrol eller styring, endda fra metaguvernører? Og at det faktisk ikke spiller nogen rolle for den politiske styring, at der deltager politikere i netværk, når det ikke er givet, at disse repræsenterer politiske institutioner (f.eks. kommunalbestyrelsen)? Styrer guvernøren overhovedet noget, fordi han er folkevalgt og sidder i netværk, eller er han blot – fordi han er netværksdeltager – en af mange blandt ligemænd? Eva Sørensen spørger ikke, og tager derfor for givet, at metaguvernøren er en ny politikerrolle, mens det ligeså godt kan være noget helt andet – politikerens der blev bureaukrat eller bestyrelsesmedlem, eller politikerens der lod sig afpolitisere ved at blive en blandt mange i et netværk!

Netværksstudierne har langt igen, før de vinder teoretisk validitet. Eva Sørensens bog bærer vidne herom. Den er ikke en dødserklæring over et forfejlet tema, men en påmindelse om, hvor langt der er fra empiri og kategorisering, til teori og begrebsdannelse. Tematisk set er den innovativ, metodisk og teoretisk er den svag. Empirisk bringer den nye indsigter, men betydningen af disse er svære at vurdere, fordi bogens tema ensidigt fokuserer på et delaspekt – hvor betydningsfuldt? – af de tilgængelige styringsteknologier.

Professor Ove K. Pedersen
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet